

קריאות שואלות

על תורתם של היוצאים לשאלה

משה מאיר

דב אלכוביץ, מסע בחלל הפנוי, הוצאת עם עובד, תל-אביב 2007
רוחמה וייס, מתחייבת בנפשי: קריאות מחויבות בתלמוד,
הוצאת ידיעות ספרים, תל-אביב 2007
ארי אלון, בא אל הקודש, הוצאת ידיעות ספרים, תל-אביב 2005

בעת האחרונה ראו אור שלושה ספרים, נבדלים זה מזה אך גם מצטרפים
לשרה אחד. הספר האחד הוא ספרו של דב אלכוביץ מסע בחלל הפנוי (תל-אביב
2007), השני הוא ספרה של רוחמה וייס מתחייבת בנפשי: קריאות מחויבות
בתלמוד (תל-אביב 2007), והשלישי - ספרו של ארי אלון בא אל הקודש (תל-

אביב 2005). שלושת הכותבים הם אנשים שסיפור חייהם הוא סיפור ילדותם ונעוריהם
בקהילה הדתית, והיציאה ממנה לשאלה בבגרותם. שלושת הספרים קוראים מחדש
את מקורות היהדות ומחפשים בהם פנים חדשות. במאמר זה אבקש לבחון תחילה את
ההיבטים הייחודיים לכל אחד מהספרים ולאחר מכן אשרטט את המכנה המשותף
להם, מכנה משותף הקובע קול חדש בספרות היהודית.

ד"ר משה מאיר,
מחנך ומרצה
למחשבת ישראל
באוניברסיטה
העברית

חלק א: המייחד

מסע בחלל הפנוי – דב אלבוים

דב אלבוים גדל בשכונת סנהדריה בירושלים במשפחה חסידית חרדית, ולמד בישיבת 'איתרי' לצעירים ולאחר מכן בישיבת 'כנסת-ישראל חברון'. בבגרותו חזר בשאלה ונעשה עיתונאי בידיעות אחרונות. כיום הוא סופר ועורך. ספרו הראשון, **זמן אלול**, מספר על תקופת לימודיו בישיבה. ספרו השני, **חיי עם האבות**, מנהל דיאלוג לימודי-קיומי עם דמויותיהם של אבות האומה. ספרו החדש, **מסע בחלל הפנוי**, הוא סיפור מסע מיוסר וכואב, מסע של הרוח ומסע של הגוף. התבנית האוחזת אותו היא תבנית עשר הספירות, ובכך נוצרת תמונת מראה. במקביל למסעו של הכותב, מתנהל מסעו של אלוהים. מסעו של אלוהים מתנהל בשני רבדים. הרובד האחד הוא הרובד המוכר כמסע מהאינסוף דרך מארג הספירות אל ספירת המלכות ואל ההתגלות. הרובד השני הוא הרובד העמוק, שבו האל מתפתח ומשתנה. דב אלבוים חושף באזמל חד את דמותו הקשה של ריבונו של עולם. זו הדמות שמפניה הוא ברח, והיא שגרמה לו לעזוב את דרך אבותיו. דמות זו היא דמותו של אל אכזר, הקשה לברואי-בניו.

כהשתקפות של דמות האל הקשה מופיעות גם דמויות האדם התנ"כיות כדמויות רעות. האבות ויוסף מתגלים בקריאה השואלת כדמויות הנמצאות על סף ההשחתה המוסרית, פגומות ופוגמות בסובבים אותן. על בסיסה של המסורת הקבלית בונה לו אלבוים מיתולוגיה פרטית, השונה מזו המקובלת. המסורת הקבלית רואה בדמויות התנ"כיות השתקפות של הספירות של מעלה. בני האדם הם מראה המשקפת את דמותו של אלוהים, ומידותיהם הן מידותיו. גם אלבוים בונה לו עולם כזה, אם כי דמויותיו התנ"כיות נבנות מקריאה מילולית בתנ"ך. במיתולוגיה הזאת אנחנו עוברים מספירה לספירה, חווים את הרעה האלוהית ואת הרעה האנושית.

כד כבר, בהשתקפות נוספת, מתגלית דמותו של המחבר. הוא אינו חוסך מעצמו את שבט הביקורת ומציג בכנות את השקר שבו ואת הצורך שלו בהערצה. גם שמו מתערבב עם השמות התנ"כיים, ודב ישראל נשלב ביעקב ישראל התנ"כי. הנה כמה דוגמאות לשילוב בין הסיפור האישי לדמות מהמקורות:

כמו חיי יעקב, גם חיי יכולים בהחלט להוות דוגמה לחוסר יושר, למרמה, לזיוף ולמצגי שווא... פינוק היתר שזכיתי לו גרם שאאבד כל יכולת לעמול ולהתאמץ לאורך זמן... כאשר רציתי להשיג משהו מחוץ לזירת הלימודים, הערמתי על חברי בכל מיני תכסיסים מחוכמים... מבלי משים התחלתי להאמין ששקרי הם אמת.

כמעט כל חיי שאפתי לגדולות... בעקבות גדולתי היחסית בתורה לעומת שאר חברי בישיבה ובעקבות התנהגותי הסגפנית, זכיתי להיות מנהיגם הנערץ... עכשיו אני מגיע לקריאת סיפורו של יוסף. עם כל ספירה ועם כל סיפור אני מגלה בתוכי תהומות אפלות שאינן מתמלאות לעולם... קשה לי להודות בכך... לעולם לא אצליח להיות סופר גדול שענייני כול נשואות אליו בהערצה... המקרא בתחוכמו הגאוני כביכול לוחש לי: גם אם אינך יוסף, אתה זכאי לחשוף את פגמך ברבים, ועם זאת לפרש את חלומותיך מחדש ולהגשימם... (עמ' 222)

בדרכו מסייעים לו כתבי מורי החסידות, ובראשם רבי נחמן מברסלב, המעניק לו גם כלי עבודה להבנת החיים. הכלי המרכזי הוא כלי הקושיות מהחלל הפנוי, קושיות לא פתירות המכילות את הכפירה בתוך מסע האמונה. מכאן שאב דב את שם ספרו, 'מסע בחלל הפנוי' (ואולי שם הספר, הלקוח מעולם המושגים הברסלבי, רומז גם על ייחודו ביחס למורו רבי נחמן). הצדיק של רבי נחמן - רבי נחמן עצמו - מעז להתמודד בעיניים פקוחות עם הקושיות שהגיעו מהחלל הפנוי. הנוסע של דב - דב עצמו - מסתקרן ממקור השאלות, והוא יוצא למסע אליו. רבי נחמן עצמו לא העלה את האפשרות הנועזת לצאת אל החלל הפנוי, למצוא בו את הבית ואת הגאולה, והוא משול לאדם העומד מול חייית טרף שיצאה מהיער, מביט בעיניה ואינו נס ממנה. דב אינו מסתפק בהתמודדות עם החיה, אלא יוצא מלא סקרנות וגעגוע למסע אל תוך תוכו של היער. בסופו של התהליך מתווספת לתבנית עשר הספירות תבנית ספירת העומר שבלוח העברי. כך - בעזרת שתי התבניות התומכות - מגיע התהליך לכדי הבשלה וסיום; דמות האל גואלת את עצמה באמצעות השינוי, ובה בעת מגיע הכותב לכדי פדות נפשו.

וכך מסיים דב את מסעו:

יש מסעות שאינם נגמרים לעולם. זה כנראה גם גורלו של המסע שניסיתי לתאר בספר הזה. אין בידי תשובות רבות יותר מן התשובות שהיו לי בתחילתו, אך התבהרו לי מעט מהספירות ומהסיפורים המרכיבים את תולדות חיי. אני מקווה ומתפלל שמסע זה יסייע לנוסעים אחרים וגם יאפשר לי לצאת אל מסעות רבים נוספים בקלות רבה יותר ובלא המטען הכבד שליווה אותי הפעם (עמ' 291).

מתחייבת בנפשי - רוחמה וייס

ד"ר רוחמה וייס נולדה בירושלים למשפחה דתית ואף למדה בתיכון דתי, שאותו עזבה לפני השלמת חוק לימודיה. כיום היא חוקרת ומרצה לתלמוד, ומלמדת בהיברו יוניון קולג' בירושלים, בבית-המדרש 'קולות' ובבית-המדרש של 'בית שמואל', עורכת הסדרה 'יהדות כאן ועכשיו' בהוצאת ידיעות אחרונות וחברה בצוות הניהול של תוכנית 'מזורים' (בהיברו יוניון קולג'), העוסקת בין השאר בבחינת כוחם ותפקידם של מקורות יהודיים קלאסיים בתהליכים נפשיים. לספרה אין תבנית מסורתית (דוגמת מבנה עשר הספירות בספרו של אלבוים, או פרשות השבוע בספרו של אלון, שנדון בו בהמשך). אך גם היא נזקקת לתבנית אחידה, ואולי מתגלה כאן חוקיות-מה בעולמם השבור והנכבנה מחדש של השואלים. תבניתה של רוחמה היא יצירה עצמית, ומכאן גם ייחודו של ספרה. כל פרק מורכב מארבעה חלקים: הצגת הסוגיה; ניתוח אישי ('מתחייבת בנפשי'); לימוד בחברותא עם בן-שיח או בת-שיח ('חברותא לנפשי'); ו'מילון לתלמוד שבנפשי'.

התבנית החוזרת חושפת צורך בנקודת אחיזה קבועה בעולם הסוער והמפורק.

מבחינת תכניה של התבנית יש בה שני יסודות חשובים. היסוד האחד הוא החברותא לנפש. רוחמה מזמינה בכל פרק חברה או חבר ללימוד בצוותא של הסוגיה הנידונה בו, ובכך היא קובעת תבנית דיאלוגית עמוקה של שיתוף האחר ביצירה העצמית. דומני שלא אטעה אם אומר כי אין במקורות היהדות עוד דוגמה לספר דיאלוגי כזה.

אמנם יש לנו ספרי דיאלוג כגון ספר הכוזרי, המשמש במבנהו שיקוף של הדיאלוגים האפלטוניים; אך בשתי הדוגמאות – ספריהם של אפלטון ושל רבי יהודה הלוי – מדובר ביצירה של יוצר אחד, הבורה דיאלוג לצרכיו. אצל רוחמה מדובר בדיאלוג אמיתי, לכל בן-שיח יש שם, והקורא יכול לזהותו בחיים הממשיים. כל בן-שיח מביא עמו קול ייחודי, המעשיר את קולה של מחברת הספר. בכך הופכת רוחמה את מוסד החברותא מכלי למידה בעל-פה לכלי ליצירה שבכתב. מהלך זה כשהוא לעצמו יש בו כדי להעשיר מהבחינה הצורנית את ספרות הפרשנות למקורות היהדות.

היסוד החשוב השני בתבנית הוא ה'מתחייבת בנפשי', ואליו מצטרף 'המילוץ לתלמוד שבנפש'. ראשית, רוחמה קובעת את מוקד התעניינותה בנפש, בתהליכי המתפתחים וביכולת להטות אותם ולהעשירם בעזרת המקורות. בכך היא שוזרת את עצמה במסורת מוכרת, שדוגמה בולטת לה אפשר לראות בספר חובת הלבבות לרבנו בחיי. רבנו בחיי פיצל את התורה לשני חלקים, שאחד מהם עוסק בחובות האיברים והאחר בחובות הלבבות, וקבע באופן חד-משמעי שחובות הלבבות חשובות מחובות האיברים. בכך רקם את עצמו בתנועות רוחניות שמעבר לקווי המתאר של היהדות, שלהן הוא שותף בדגש זה. מעניין שרוחמה מתמקדת בספרות התלמודית, ואינה נעזרת בספרות ההגות או בכתביהם של הכותבים החסידיים. אלה הכריעו הכרעה דומה, והיו יכולים להיות לה 'חברותא לנפש'. הבדירות בקריאה 'נפשית' של התלמוד יש לה מחיר, אך גם תמורה. היא מצריכה את הכותבת לסלול לה דרכים משלה, ואלה מוסיפות למקוריותו של החיבור. אך מלבד ההתמקדות בנפש, יש חידוש במרכיב המחויבות שבספר. רוחמה עזבה את העולם הדתי, ובכך גם את המחויבות הדתית ההלכתית. רבים ההולכים בדרך זו מפנים עורף למחויבות מכל סוג שהוא, בוודאי למחויבות הצומחת מהמקורות, כמו המחויבות ההלכתית. רוחמה סוללת לה דרך משל עצמה: מחויבות אישית כהלכה אינדיבידואלית. לדידה לימוד תורה שאיננו מתגבש לכדי חיוב, אינו מגיע למימוש הסופי. היא מצטרפת לקריאתו של ביאליק במאמרו המכונן 'הלכה ואגדה':

בואו והעמידו עלינו מצוות! יותן לנו דפוסים לצקת בהם את רצוננו הניגר והרופס, למטבעות מוצקות וקיימות. צמאים אנו לגופי מעשים. תנו לנו הרגל עשייה מרובה מאמירה בחיים, והרגל הלכה מרובה מאגדה בספרות. אנו כופפים את צווארנו: איה עול הברזל? מדוע לא תבוא היד החזקה והזרוע הנטויה (כל כתבי ביאליק, תל-אביב תש"ך, עמ' רכט).

אמנם ביאליק שם דגש בחובת האיברים, ורוחמה מדגישה את חובת הלב והנפש; ובכל זאת יש כאן מן המשותף. ביאליק מודע לביקורת שיבקרו אותו בעלי הזהות היהודית החילונית:

ובכן, נתנה ראש ונשובה אל... ה"שולחן ערוך"? מי שיגלה בדברי פנים כאלה, סימן שלא הבין בהם כלום. המילים "הלכה ואגדה" תלמודיות הן ומשמען במקומן קבוע, אבל בצד מהותן הפנימית משמען עשוי להתרחב ולהתפשט גם על שאר כל החזיונות בני מיניהן, בין של התקופות הקדומות לתלמוד ובין של המאוחרות לו. שתי צורות מסוימות הן, שני חילופי סגנונים, שמלווים זה את זה בחיים ובספרות, ודור דור ואגדתו, אגדה אגדה והלכתה (שם).

מנקודת מבטי, היחס שבין המדורים הקבועים 'מתחייבת בנפשי' ו'מילוץ לתלמוד שבנפש' הוא כיחס שבין ה'שולחן ערוך' לקיצורו. רוחמה חותרת אל השורה התחתונה הקצרה והממצה, אל כלי עבודה העולה מהמקורות. לדוגמה, לאחר קריאת אגדה ממסכת כתובות, היא כותבת במדור 'מתחייבת בנפשי':

גיבורת הסיפור נפגעה ממיניות אסורה, גם אני נפגעת ממנה. האישה הזאת התחייבה בנפשה. האם אני מסוגלת להתחייב בנפשי? אני מודעת לעובדה שאני יורקת ובוולעת את הסיפור האישי שלי ובוסיפור אומר הגיבור לגיבורה: כל המים (הרוק) שמצער אותך רקקי והשליכי, רקקי והשליכי. עד שיצא ממנה כעלה ירוק של כף התמר. והתרפאה. מוציאה לאור חלקים ממנו וממשיכה לבלוע את האחרים בעודי מסתרת מאחורי אגרות תלמודיות... שתיים בלילה. אני הולכת למיטה, לא בטוחה שאירדם הלילה. אני מחליטה לחזור לטקס ישן, טקס שהיה לי משענת חמה בילדותי, טקס ששנים רבות רחקתי ממנו: אני אומרת קריאת שמע על המיטה: "ואל יבהלוני רעיוני וחלומות רעים והרהורים רעים ותהא מיטתי שלימה..." (עמ' 149).

וב'מילוץ', בקיצור, היא כותבת כך:

כל כך הרבה נשים שאני מכירה "נשרטו" מתוקפנות, מאלימות או מניצול של גברים. לכל אחת מאיתנו יש איזה יום איום, פחות או יותר, שממנו היא צריכה לחזור...

מבחינת התכנים, יש בספרה של רוחמה כמה מרכיבים המאפיינים את שלושת ספרי החוזרים בשאלה. יש בו קריאות ארוטיות, החוצות גבולות; יש בו קריאות חושניות - כגון היחס לאוכל - המגיעות לפסגות חדשות; יש בו קריאות כועסות וכואבות, בייחוד כאב הפגיעה באישה, שרמזים אישיים מסתוריים בנוגע אליו מפוזרים בספר כולו. כאב עמוק זה מטלטל את הקורא, אינו נותן לו מנוח ואינו מאפשר התעלמות. כך גם הזעקה לחירות, למשמעות ולהכרה על-ידי האחרים. כל אלה מצטרפים לקולו הייחודי של הספר הזה.

וכך מסיימת רוחמה את ספרה:

אני חושבת שהיכולת למצוא בתורה מזור לכאבי הנפש מקורה בקריאה האיטית, החוזרת, המפנימה, המתנה אהבים עם התורה ויונקת ממנה כתינוק משדי אמו. לימוד שמציע מזור הוא לימוד מבטל מחיצות, לימוד מחבק ומכאיב, לימוד שחודר גם ל"מבואות המטונפים" שבנשמתנו, לימוד שלא באמת מאפשר ללומד לסגור את הספר... ברגע מרגש זה של סיום הספר, אני, הלומדת, מבקשת להשביע אותי ואת התלמוד שנחזור אלינו. ועד שנחזור, שישאיר לי מהדרו, שיזכור אותי, שיזכור באהבה את הפרשנויות שהענקתי לו, שילווח אותי בפרשנויות ובתובנות שהציע לחיי, שלא ייתן לי להישכח, שלא יתן לי לשכוח. שלא תיעלם האהבה (עמ' 248).

בא אל הקודש – ארי אלון

ארי אלון נולד למשפחה דתית ירושלמית ולמד בישיבה תיכונית. בימים אלו הוא מלמד תורה בבית-המדרש 'בינה' בסמינר אפעל, במכון הרטמן בירושלים ובמרכז הסמינרים ליאו בק בחיפה. בשנים עברו לימד בין השאר בסמינר אורנים, סמינר הקיבוצים, גבעת חביבה, מכללת אילת, בית מורשה בירושלים, בית-המדרש לרבנים בניו יורק ובית-המדרש לרבנים בפילדלפיה. מספריו: **עלמא די, יה בשבט, ודין רודף שלום: דרישות שלום לפרשות השבוע על פי תלמודה של אמא שלום** (גיליונות לפרשת השבוע).

מבחינת הקשר למקורות, ספרו של ארי אלון הוא המשוחרר שבשלושת הספרים. ארי בא אל הקודש – אל המקורות, אך גם יוצא מהם וזונח אותם. יש פרקים שבהם אין הוא עוסק במקורות, אלא מספר את סיפורו ודורש את החיים. סיפור חייו – סיפור החיים הראשונים, סיפור העזיבה, וסיפור השיבה בדרכו היוצרת והחדשה – נוכח מאור.

כשהייתי בן חמש חזיתי לראשונה במעמד הר סיני. אני זוכר כמו היום את השבת שבה ירד משה מההר כשהתורה מונפת בזרועותיו, ואני זוכר איך המשכתי לראות את המראה המרהיב הזה מדי שבת בשבתו...

חמש שנים אחר כך כשהייתי בן עשר, ידעתי לדקלם על פה את מסכת אבות, ואהבתי להאמין לכל מה שכתוב בה... שלוש שנים לאחר מכן, באביב תשכ"ג, דקלמתי על פה את דרשת הבר מצווה שלי לפני אולם מלא אורחים שאחזו בידיהם כוסיות ברנדי [הדרשה על הבר]...

עשרים וארבע שנים התנתקתי במודע ממעגל פרשות השבוע, כשם שהתנתקתי ממעגל התפילות. היום, בשמחת תורה תשנ"ג, אני משלים כאן, בפילדלפיה, מעגל שנתי מחודש של פרשות שבוע ומתחיל מבראשית. אין זה מקרה שדווקא בפילדלפיה הרשיתי לעצמי לשוב אל מעגל פרשות השבוע. בישראל, כפי הנראה, לא הייתי מסוגל לכך...

שתי תבניות אוחזות בספרו הוויטאלי עד כדי פירוק של ארי אלון: פרקי חייו, ותבנית פרשות השבוע המתפרקת ונבנית מחדש. מבעד לתשתיות האוחזות הללו מתפרץ הארוס הדרשני חסר הגבולות בעוצמות החזקות הרבה מאלו שבספרים האחרים. ההתפרקות היוצרת באה לידי ביטוי בכמה אופנים. ארי הוא דרשן פוסט-מודרני או, אם תרצו, "זוהרי", שאיננו חושש לפרק פסוקים ומילים ולחבר אותם מחדש. הברקות לשוניות מהפכות משמעות, ארוס, ואילולא דמסתפינא הייתי אומר: אף שאיפת פירוק וחידלון. הוא נכנס לתוך הסיפור, ומכניס לתוכו דמויות חדשות הנובעות מבית היוצר שלו. אלה משחקות בעולמו לצד דמויות מוכרות מהמקורות אך מקוריות בעיצובן, ואף לצד דמויות השייכות לאתוס הציוני. אחד מרגעי השיא בספר הוא הרגע שבו חוברים יחד רבי אבהו ו... חנה סנש. בתוך כך עוסק ארי במוטיבים המשותפים לכותבים החוזרים בשאלה: הבעת ביקורת נוקבת על המקורות ועל דמותו הלא מוסרית של אלוהים; דיכוי קולות מושקעים ובעיקר קולות נשיים; חשיפת דמותו המתפתחת של האל. אך דומה שעיקר כוחו וייחודו של הספר הוא בכך שהוא בורא לו מיתולוגיה משל עצמו. מתוך הקרקע הדרשנית האנרכיסטית המפרקת את הקיים ויוצרת יש מאין, עלולות ובוקעות תמונות מיתיות. הן מתאפיינות – כמו התמונות המצויות בספרות הסוד ובייחוד בספר הזוהר – בריבוי עצום של דמויות, בדמויות הטסות ועפות בשמים,

בחיבור ושטטוש בין שמים לארץ, בתנועה רבה ובדינמיקה ב'מתיבתא דארקיע' - כל אלה משתלבים במסעותיו האישיים של ארי אל מעבר לים. המיתולוגיה הסוחפת הזאת מתמקדת במקור השראה וכאב - השירות הצבאי. שירות זה יוצר מגע עמוק עם מרחבי הארץ, ואלה נשאבים אל התמונות אדירות הממדים, אל המעוף והטיסה, והכאב הצבאי, וממנו יחסי אהבה שנאה אל הארץ, ותשוקה למצרים/אמריקה ונסיעה לשם ולבסוף שיבה. הנה דוגמה אחת לתיאור מיתולוגי של תלמודו של ארי, מלא צמא וכיסופים ועברה ואהבת תורה גם יחד.

שלושת אלפים קושיות מתפרצות אני מקשה מדי יום ביומו מתוך מגדלי הפורח באוויר. פעם היו משליכים תלמידי חכמים רשעים כמוני מבית המדרש בגלל קושיות כאלה. אבל היום לא נותר אפילו בית מדרש אחד להשליך אותי ממנו, ואני שובר חזק מזרחה ותופס תאוצה לכיוון הפרת והחידקל. ראשי מסתחרר מעוצמת המהירות, ונפשי נכספת, ואני מרחף ומחרף נפשי, וחוצה את מהירות הקול בעקבות חידושי תורה חסויים הטמונים בשטח ההפקר שבין סורא לפומבדיתא...

"הו אמר רבא", אני משקיף ומתקיף בעשרים וארבע קושיות, "הו אמר אביי"..." צמא אדיר לחידושי תורה מעביר אותי על דעתי ומביא אותי לידי חילול השם ולידי חירוף מערכות ישראל. געגוע שאינני יודע את פשרו סוחף אותי עוד ועוד לקראת גיחות דואבות מתוך משטחי השראה תלמודיים. לא יודע על מה ולמה אני מגיח, ומה פשר ההתמכרות הזאת אל התורה האחת והיחידה שהיא תורה לשמה והיא סם המוות. לא יודע על מה ולמה אני הוזה הזיות דאביי ורבא. לא יודע על מה ולמה אני מרחף מערכות ישראל ומחרף נפשי. תורת היא אומנותי היא אסוני.

אפשר לשמוע כאן בנות קול שבתאיות של פולחן האיסור והעברה, ולהט אדיר של אהבת תורה. מסע השחרור של ארי הוא הפרוע משלושת המסעות, הוא מוסר נפשו מבלי לדעת אם הוא מפרק את עצמו מדעת או גואל את עצמו - או שניהם כאחת. וכך מסיים ארי את ספרו:

עד שירדתי לפילדלפיה הייתי דרשן נודד בארצי ובמולדתי, ובסופו של דבר שבתי ארצה כדי להמשיך בה דרשות חול נודדות... אני משוטט שוב בארצי ובמולדתי ואינני חדל לברוח מהפשט הכואב שלה אל הדרש המרפא... אין לי ארץ אחרת לדרוש בה על ארץ אחרת. לכי לך נשמתי מארצך וממולדתך אל הארץ אשר אראך... (עמ' 357)

חלק שני - השדה המשותף

כתיבתם של החוזרים בשאלה הסובבת סביב מקורות היהדות קובעת שדה לעצמה. היא שונה במובהק מהכתיבה הדתית, כמו גם מהכתיבה החילונית. היא פורצת נתיבות חדשות, שלא היה כדוגמתן במסורת הכתיבה היהודית לדורותיה. מננה כאן כמה ממאפייני הכתיבה הזאת כפי שהם מופיעים בשלושת הספרים המובאים לעיל.

כתיבה בגוף ראשון

שלושת הספרים עוסקים בפרשנות מקורות היהדות, ובכך רוקמים את עצמם לתוך מסורת ענפה. אלא שבניגוד למרבית ספרות הפרשנות, שלושתם כתובים - לפחות בחלקם - בגוף ראשון. ה"אני" המפרש פורש את עצמו, הן את סיפור חייו והן את הווייתו ברגע הפגישה עם המקור המסוים. האני בעל השם הפרטי פוגש את המקור (המשתף לכל קהילת המתייחסים למקורות אלו) ומגיב אליו את תגובתו שלו. הוא מודע לשמו ולייחודו, חושף ומתאר את עצמו. בסיומו של כל אחד מהספרים, הקורא מכיר את הכותב לפני ולפנים. ההיכרות הזאת מעניינת ומרתקת כשהיא לעצמה, וקוראת לקורא לגלות גם את עצמו בדו-שיח עם המקורות.

כתיבה כזאת מוכרת לנו ממסורת הפילוסופיה האקזיסטנציאלית, מאז שזר סרן קירקגור את סיפור חייו הפרטי בהגותו. במסורת היהודית החלו קולות כאלה להישמע עם הופעתה של התנועה החסידית. הסבא משפולא נהג לקרוא את וידוי הכוהן הגדול בגוף ראשון - "וכך הייתי אומר". רבי נחמן מברסלב היה שוזר אמירות בגוף ראשון, וכמותם נהגו עוד כותבים חסידיים. בהקשר אחר כתב הרב י"ד סולובייצ'יק באיש האמונה הבודד - "אני בודד". אך מעולם לא נכתבו יצירות שבהן הגוף הראשון נוכח כל כך, מתועד בחשיפה עמוקה כל כך.

סיפור העזיבה

שלושת הכותבים רוקמים בסיפור בגוף ראשון את סיפור עזיבתם את הדת. לעתים הסיפור רחב יותר ולעתים הוא צר, לעתים הדגש מושם בעולם שלפני העזיבה, לעתים בעולם שאחריה ולעתים ברגעי הקריעה. סיפור העזיבה הוא חלק מהסיפור בגוף ראשון, אך בכל זאת הוא קובע מדור לעצמו. אולי אפשר לומר כי הצורך לספר את סיפור העזיבה הפרטי הוא המוביל לכתיבה בגוף ראשון גם של כל השאר, מעבר לגבולות הנדרשים בספר.

הטחת דברים

שלושת הכותבים מרבים להטיח דברים, אם כלפי ריבוננו של עולם ואם כלפי מקורות היהדות. דבריהם בוטים, ויש בהם כדי לצרום חלק מהאוזניים הכרויות להם. הכעס, הזעם והביקורת נגלים כביטוי רגשי עז, המורה על עניין וחיבור עמוק אל מושאיו. הכותבים אינם אדישים לאלוהים ואינם שווי נפש כלפי המקורות. דמויות מופת נחשפות בכשליהן המוסריים, ריבוננו של עולם מתגלה ברעתו ובאכזריותו. אך כגודל הכעס והביקורת, כך עומק תשוקת החיבור והשיבה האחרת אל המקורות. כל אחד מהכותבים, בדרכו, מחפש דרך לשוב ולחבור אל זהותו ואל מקורותיו. לא חזרה בתשובה השבה אל התלם שממנו סר, אלא שיבה יוצרת המעצבת מחדש את המקור ואף את ריבוננו של עולם. עוצמת השיבה והחיבורים החדשים מרשימים, נתיבותיה החדשות פותחות אפיקים שהיו סגורים ומסוגרים.

השיבה אל הגוף

אחת החוויות החזקות המופיעות אצל שלושת הכותבים היא השיבה אל הגוף. בעולם שקדם לעזיבה מתואר ניכור לא רק כלפי עצמיותה של הנפש אלא אף כלפי הגוף. בעולם

החילוני שאליו יצאו הכותבים יש נוכחות מועצמת של הגוף. נטלו הכותבים נוכחות זו שזכו בה מכוח יציאתם, ושבו עמה אל המקורות. עתה מתגלים פנים מושתקים של המקורות, קולות של גוף שאיש לא שם לבו אליהם קודם לכן. בזכות הכותבים שבים המקורות ומתגלים כקרנבל עשיר של קולות, אלו מכניעים את הגוף ואלו נותנים לו מקום ומעצימים אותו.

הקול הנשי

שלושת הכותבים רגישים מאוד לקולות מושתקים במקורות. דומה כי לא נטעה אם נאמר שחויית חייהם העצימה בהם רגישות זו. מי שמרד ויצא מהקהילה, חווה תקופות של היות חלק מהקהילה, אך חלק מושתק. גם לאחר עזיבתו הוא נאבק על מתן מקום לקולו בקהילת קוראי המקורות ולומדיהם. מן הקולות המושתקים בוקע ועולה הקול הנשי, פקול הגדול המושתק שבמקורות. הכותבים מפנים לעבר אזורי ההשתקה, מורים על הכאב ועל ההשפלה. הם גם משרטטים את הקול האבוד, ובכך מוסיפים למקורות היהדות נדבך החסר בהם. השרטוט מתבסס על קצוות של קולות נשיים המצויים במקורות, הזוכים להעצמה ולהעמדתם בקדמת הבמה. מכוחם נבנים קולות נשיים נוספים, כאלה שאינם נמצאים במקורות.

תבנית ואחיזה

לפנינו שלושה ספרים של מרד ושל ניפוץ, אך משלושתם בוקעת זעקה גדולה לתיקון. כדי לאסוף את השברים המפוזרים בונים הכותבים תבניות של אחיזה. אמנם בכל אחד מהספרים התבנית שונה, אך בשלושתם בולטת תבנית מארגנת. כבא אל הקודש של ארי אלון זו התבנית של פרשיות השבוע, החוזרות על עצמן מדי שנה בשנה. במסע בחלל הפנוי של דב אלבוים זו תבנית עשרת הספרות, שעל-פיהן מאורגן התהליך המתועד בו. במתחייבת בנפשי של רוחמה וייס התבנית המארגנת היא פרי יצירתה של המחברת עצמה, והיא סמויה מעט מן העין.

סוף דבר

מלבד העניין שבתופעת הרוח כשהיא לעצמה, יש בה בתופעה שסקרנו כוח מפרה. היא קוראת גם לבני זהויות אחרות להצטרף וללכת בדרכים הללו. אולי השבר והפצע הפתוח שבעזיבה, הם שהובילו לכתובה בגוף ראשון, אך ספרותנו תתעשר אם גם בני הזהויות האחרות יכתבו כך. אולי השחרור מעולם המסורת ושינוי הערכים הם שהובילו לדיכוי קולות מושתקים ולהכלת הגוף במחוזות הרוח. אין ספק שנגיעה של בני הזהויות האחרות במחוזות אלו תוסיף פנים לתורה. כך יעשו גם חיפוש החיבור, האחיזה והמחויבות, הצעידה בנתיבות ובדרכים חדשות. כדי לקבל את הטוב שבספרות הזאת צריכים בני הזהויות האחרות לפתוח את לבם לשונה ולזר, וגם למחוזות הכאב והזעם שאינם מנת חלקם. גם אלה קובעים מקום לעצמם, כקול הביקורת שאינה מקבלת את כל אשר מציעים לנו המקורות. ספרות זו מוכיחה בעצם קיומה כי הביקורת אינה כוח של ניתוק וניכור, אלא כוח של חיבור ואהבה. מי ייתן ויפרח ענף זה של ספרותנו, ויעורר צמחים ופרחים אחרים להעז ולגעת במחוזותיו.